

ד"ר עופר חן

תנ"ך מורחב: מרדנות - שייכות - מנהיגות

שלוש יחידות לימוד
השלמה לחמש יחידות לימוד

מותאם לשאלונים: 1361, 1362

לעידכונים והשלמות - אתר רכס איתכם לאורך כל הדרך

רכס

פרויקטים חינוכיים בע"מ

תנ"ך מורחב: מרדנות-שייכות-מנהיגות

ד"ר עופר חן

שלוש יחידות לימוד

השלמה לחמש יחידות לימוד

שאלון מספר 1361, 1362

© 2022 כל הזכויות שמורות

לרכס פרויקטים חינוכיים בע"מ ולמחבר

Printed in Israel 2022

תמונת שער: רות מצטרפת לנעמי וערפה שבה למואב, ויליאם בלייק (1795)

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מספר זה. שימוש מסחרי, מכל סוג שהוא, בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט. אלא ברשות מפורשת בכתב מן המו"ל.

רכס פרויקטים חינוכיים בע"מ

ת"ד 324 קדימה 6092000

טלפון 073-2550000, פקס. 073-2550055

כתובתנו באינטרנט: www.reches.co.il

E-mail: main@reches.co.il

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל החומר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובא הדבר לידיעתנו נפעל לתקנו במהירות הבאות. רכס עושה כל שביכולתה כדי למנוע הופעת טעויות בספריה על אף זאת טעויות עלולות להופיע.

כל טעות שתובא לידיעתנו תקבל מענה

באתר רכס www.reches.co.il או באתר מיקודים www.mikudim.co.il

מסת"ב 978-965-558-503-2 ISBN

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

הולך נגד הרוח - יציאה נגד נורמות חברתיות

5	מילים, ניבים ומושגים
7	פרשנים הנזכרים בספר
9	תנ"ך: מבנה וסדר הספרים
10	דמותה של תמר: בראשית ל"ח
19	עינת רמון: לב הארי של תמר
20	דמותן של המיילדות: שמות א', פסוקים ח'-כ"ב
25	דמותה של בת פרעה: שמות ב', פסוקים א'-י'
29	דמותה של מרים: במדבר י"ב
33	סיפורי-המרגלים: במדבר י"ג-י"ד
48	דמותו של קורח: במדבר ט"ז
58	סיפורי בלק ובלעם: במדבר כ"ב, במדבר כ"ג, פסוקים א'-י"ג
75	בנות צלפחד: במדבר כ"ז, פסוקים א'-י"א, במדבר ל"ו
79	דמותה של רחב: יהושע ב'
89	משל כבשת הרש: שמואל ב' י"ב
97	האישה החכמה מתקוע: שמואל ב' י"ד פסוקים א'-כ"ד
104	דמותו של איתי הגת: שמואל ב' ט"ו
112	מרד שבע בן בכרי: שמואל ב' כ'
119	דמותה של רצפה בת איה: שמואל ב' כ"א
129	רוני מגידוב: רצפה בת איה
131	דמותו של אליהו הנביא: מלכים א' י"ח, י"ט, כ"א
150	כרם נבות: מלכים א' פרק כ"א
160	דמותו של מיכה בן ימלא: מלכים א' כ"ב
172	מבוא לספר ירמיה
172	ירמיהו ל"ז, פסוקים ט'-כ"א; ל"ח, פסוקים א'-י"ג
182	מבוא לספר עמוס
182	חווה לך ברח: עמוס ז', פסוקים י'-י"ז
187	מבוא למגילת שיר השירים
187	שיר השירים ג', פסוקים א'-ה'
191	שיר השירים ה', פסוקים ב'-ח'
196	שיר השירים ח', פסוקים ח'-י"ד

שייכות וזרות - החיפוש אחר זהות

200	פרשת הגבעונים: יהושע ט'
207	סיפורי שמשון הגיבור: שופטים י"ג, י"ד, ט"ו, ט"ז
239	פרשת השומרונים: מלכים ב' י"ז, פסוקים א'-ו', כ"ד-מ"ב
245	עזרא ד', עזרא ט', עזרא י'
262	יאירה אמית: גלוי ונסתר במקרא.
263	עתליה ברנר: נשים זרות במקרא.
264	הרקע לחורבן ממלכת יהודה: מלכים ב' כ"ד, פסוקים ח'-כ'
268	מבוא למגילת אסתר
269	מגילת אסתר: א'-י'
322	מגילת רות: א'-ד'
351	אורית אבנרי: עומדות על הסף - שייכות וזרות במגילות רות ואסתר
353	דניאל א', ג', ו'

מנהיגות במבחן

385	חוטר מגזע ישי: ישעיה י"א, פסוקים א'-י'
390	אהוד בן גרא: שופטים ג'
396	דבורה וברק: שופטים ד'
401	גדעון בן יואש: שופטים ו', ז', ח'
422	חוק המלך: דברים י"ז פסוקים י"ד-כ'
424	סיפור אבימלך ומשל יותם: שופטים ט'
434	בת-יפתח: שופטים י"א, י"ב, פסוקים א'-ז'
446	משפט המלך: שמואל א' ח'
454	מנהיגותו של דוד: שמואל ב': ג', ד', ה' פסוקים א'-ו', פסוקים י"א-ט"ו, מלכים א' א'
482	מנהיגותו של שלמה: מלכים א': ג', י"א
499	רחבעם וירבעם: מלכים א' י"ב
508	משל הרועים: יחזקאל ל"ד
515	יאיר זקוביץ: דמות המנהיג הריאלי והאידיאלי
519	תשובון

מילון ניבים ומושגים

אקרוסטיכון: אמצעי ספרותי שבו כל פסוק מתחיל לפי סדר אותיות האלף-בית. למשל:

אִיכָה יוֹעַם זָהָב...

בְּנֵי צִיּוֹן הִקְרִים....

גַּם-תִּנִּין (תַּנִּים) תִּלְצוּ שָׂד...
אנאפורה: אמצעי ספרותי המאופיין בחזרה על מילה או על ביטוי בתחילת שורה או פסקה. מטרת השימוש באנאפורה היא הבלטה והדגשה של מסר כלשהו.

אקספוזיציה: ציון פרטים, כגון זמן, מקום, שמות הגיבורים ותכונותיהם, אשר מופיעים בפתח העלילה ורלוונטיים להבנת המשך הסיפור.

גמול אישי: השכר והעונש שניתנים לאדם על פי מעשיו.

גמול על פי העיקרון מידה כנגד מידה: זהו עקרון גמול, עונש ושכר, ולפיו יש קשר לשוני או רעיוני בין המעשה לבין הגמול.

גמול קיבוצי: השכר והעונש שניתנים לעם כולו בהתאם למעשי המלך או למעשיהם של דורות קודמים.

לשון נופל על לשון: מילים בעלות הגייה זהה אך במשמעות שונה, למשל: "הוא יושפך ראש ואתה תשופנו עקב".

מבנה ביאסטי: אמצעי ספרותי שבו חלקו האחד של המשפט עומד בקשר מוצלב (מהופך) לחלקו האחר.

מדרש שם: הסבר סיפורי לשמו של מקום או אדם. למשל: 'פניאל' - כי שם ראה יעקב את האל פנים אל פנים.

מיתולוגיה: סיפורי עם קדומים המתארים את בריאת העולם ואת חיי האלים. סיפורים אלו, של בבל וכנען, שימשו מוקד התייחסות בסיפורי המקרא אשר לעתים מנהל עמם ויכוחים רעיוניים.

מסורת קרי וכתוב: ביטוי להבדל בין מסורת הקריאה לבין מסורת הכתיבה. קרי - מה שיש לקרוא ומופיע מנוקד בשולי העמוד, כתיב - מה שכתוב בגוף הטקסט המקראי ואינו מנוקד.

מספר טיפולוגי: מספר טיפולוגי הוא מספר נוסחאי המבטא הרמוניה ושלמות.

מצלול: חזרה על עיצור או על הברה בסמיכות זה לזה. למשל: "גד גדוד יגודנו..".

מריזם: אמצעי ספרותי המבקש לתאר את המכלול באמצעות ניגודים משלימים.

נוסח המסורה: נוסח המקרא המקובל והמחייב של המקרא כפי שהוא לפנינו, אשר נקבע במאה העשירית לספירה על פי השיטה הטבריינית.

סיפור אטיולוגי: משמעות המונח היא סיפור סיבה. האדם המקראי נהג להסביר תופעות שונות בעזרת סיפור אגדי קדום.

סינקרטיזם: שילוב אמונות שונות ופולחנים סותרים יחד, למשל עבודת אלוהים לצד פולחן הבעל.

קושי תיאולוגי: אמירה העומדת בניגוד לתפיסה הדתית המקובלת. למשל, תפיסה המייחסת לאלוהים דמות פיזי או

תכונות אנושיות, והרי אלוהים הוא מופשט.
קרי וכתוב: תיקון שהתבצע בשולי הטקסט המקראי כדי למנוע שיבוש בקריאה. הכתיב: כתוב בגוף הטקסט אך ללא ניקוד, ואותו אין לקרוא. הקרי: כתוב בשולי הטקסט בניקוד ואותו יש לקרוא.
תיקון סופרים: תיקון בגוף הטקסט המקראי במקום בו משתמעת פגיעה בכבוד ה'.
תפיסת אלוהות טרנסצנדנטית: תפיסה הרואה את האל כמי שמצוי מחוץ לעולם. בניגוד לתפיסה האלילית, שלפיה האלים הם חלק מהעולם ופועלים בתוכו, הרי שלפי התפיסה הטרנסצנדנטית האל איננו חלק מהעולם.
תפיסת אלוהות מונותאיסטית: תפיסה המדגישה את האמונה באל אחד (מונו=אחד).
תפיסת אלוהות פוליתאיסטית: תפיסה אלילית המאמינה באלים רבים (פולי=רבים)
תקבולת נרדפת: אמצעי ספרותי שבו חלקו האחד של הפסוק מקביל באופן מלא לחלקו השני.
תקבולת נרדפת חסרה: אמצעי ספרותי שבו חלקו האחד של הפסוק מקביל באופן חלקי לחלקו השני.
תרגום השבעים: השם שניתן לתרגום התורה ליוונית. תרגום זה שנעשה, במאה השנייה לפנה"ס, נועד ליהודי אלכסנדריה, ששפתם באותה העת הייתה יוונית.

פרשנים הנזכרים בקובץ

אברהם איבן עזרא (ראב"ע: המאות 11-12): משורר, פרשן מקרא, ופילוסוף בולט בתקופת תור הזהב בספרד.

אברהם יצחק הכהן קוק (ראי"ה: 1865-1935): הרב הראשי הראשון בישראל, פוסק, פילוסוף ואיש הגות.

"בעל הטורים", כינוי לרבי יעקב בן אשר (1269-1343), שנקרא כך על שם ספרו: "ארבעה טורים".

דוד קמחי (רד"ק: 1160-1235): דקדקן מגדולי פרשני המקרא בספרד.

חזקוני: רבי חזקיה בן מנוח, פרשן מקרא מהמאה ה-13 בצרפת.

יהודה הלוי (ריה"ל: 1075-1140): משורר ופילוסוף בולט בתקופת תור הזהב של יהדות ספרד.

יוסף בכור שור: פרשן תלמוד ומקרא, מבעלי התוספות, בן המאה ה-12 בצרפת.

יוסף בן מתתיהו 38-100 (מוכר בשם: יוספוס פלאוויוס): היה היסטוריון, סופר ומצביא יהודי בתקופת המרד הגדול, שבמהלכו נפל בשבי הרומאים ביודפת. זכה לאהדתם של קיסרי השושלת הפלאבית. בשבתו ברומא כתב מספר חיבורים שנודעה להם חשיבות מרכזית להבנת תקופתו.

יצחק אברבנאל (1437-1508): היה מדינאי יהודי, פילוסוף, פרשן מקרא, ממנהיגי היהודים בספרד בתקופה שקדמה לגירוש.

לוי בן גרשום (רלב"ג: 1288-1344): פרשן מקרא, רופא ומחשובי הפילוסופים היהודיים בימי הביניים. חי בפרובנס שבדרום צרפת.

מאיר לייבוש וייזר (מלבי"ם: 1809-1879): פרשן מקרא ופוסק הלכה שחי באוקראינה.

מרטין בובר (1878-1965): הוגה דעות, פילוסוף ופרשן מקרא.

משה בן מימון (רמב"ם: 1138-1204): פוסק הלכה, פרשן ופילוסוף.

משה בן נחמן (רמב"ן: 1194-1270): מגדולי חכמי ספרד, פוסק, פרשן, משורר, ופילוסוף בולט.

משה דוד קסוטו (1883-1951): פרשן ופרופסור למקרא באוניברסיטה העברית.

נחמה ליבוביץ (1905-1997): פרשנית וחוקרת מקרא אשר מחקרה התאפיינו בהדגשת המרכיב הספרותי של הכתוב. שמה לה לייעוד להפיץ את את הכרת התנ"ך ואהבתו על הציבור הרחב.

סעדיה גאון (רס"ג: 882-942): מחשובי הגאונים וראש ישיבת סורא בבבל, פרשן מקרא, דקדקן ופילוסוף.

עבדיה ספורנו (המאה ה-16): פרשן מקרא יהודי מאיטליה.

עמוס חכם (1921-2012): חוקר מקרא וחתן התנ"ך הראשון.

פילון אלכסנדרוני: פילוסוף יהודי-הלניסטי שחי במצרים במאה הראשונה לספירה.

שלמה יצחקי (רש"י: 1060-1105): מחשובי פרשני המקרא והתלמוד, חי בטרואה שבצרפת.

שמואל בן מאיר (רשב"ם: 1160-1080): נכדו של רש"י, פרשן תלמוד ומקרא על דרך הפשט.
שמואל דוד לוצטו (שד"ל: 1865-1800): משורר, פרשן מקרא, פילוסוף, איש תנועת ההשכלה היהודית באיטליה.

תנ"ך: המבנה והסדר של הספרים

כתובים	נביאים	תורה
<p><u>ספרות חוכמה: ספרי אמו"ת</u></p> <p>תהילים</p> <p>משלי</p> <p>איוב</p>	<p><u>נביאים ראשונים:</u></p> <p>יהושע</p> <p>שופטים</p> <p>שמואל א'-ב'</p> <p>מלכים א'-ב'</p>	<p><u>נחלקת לחמישה חומשים:</u></p> <p>בראשית</p> <p>שמות</p> <p>ויקרא</p> <p>במדבר</p> <p>דברים</p>
<p><u>מגילות:</u></p> <p>שיר השירים</p> <p>רות</p> <p>איכה</p> <p>קהלת</p> <p>אסתר</p> <p>דניאל</p> <p>עזרא</p> <p>נחמיה</p> <p>דברי הימים א'-ב'</p>	<p><u>נביאים אחרונים:</u></p> <p>ישעיה</p> <p>ירמיה</p> <p>יחזקאל</p> <p>הושע</p> <p>יואל</p> <p>עמוס</p> <p>עובדיה</p> <p>יונה</p> <p>מיכה</p> <p>נחום</p> <p>חבקוק</p> <p>צפניה</p> <p>חגי</p> <p>זכריה</p> <p>מלאכי</p>	<p><u>נושאי של ספר בראשית:</u></p> <p>- סיפורי הבריאה וראשית האנושות.</p> <p>- סיפור נוח והמבול.</p> <p>- סיפורי האבות: אברהם, יצחק ויעקב.</p>

הולך נגד הרוח - יציאה נגד נורמות חברתיות

דמותה של תמר: בראשית ל"ח

א. ויהי בעת ההוא ויגד יהודה מאת אחיו ויט עד-איש העדלמי ושמו חירה. ב. וירא-שם יהודה בת-איש כנעני ושמו שוע וינקה ויבא אליה. ג. ופתה ותלד בן ויקרא את-שמו ער. ד. ופתה עוד ותלד בן ותיקרא את-שמו אונן. ה. ותסף עוד ותלד בן ותיקרא את-שמו שלה והיה כזיב בלדתה אותו. ו. וינקה יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר. ז. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהודה וימתהו יהנה. ח. ויאמר יהודה לאונן בא אל-אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך. ט. וינדע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם-בא אל-אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן-זרע לאחיך. י. וירע בעיני יהודה אשר עשה וימת גם-אחיו. יא. ויאמר יהודה לתמר פלתו שבי אלמנה בית-אביך עד-יגדל שלה בני כי אמר פון-ימות גם-הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה. יב. וירבו הימים ותמת בת-שוע אשת-יהודה וינחם יהודה ויעל על-גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה. יג. ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עליה תמנתה לגז צאנו. יד. ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על-דרכך תמנתה פי ראתה פי-גדל שלה והוא לא-נתנה לו לאשה. טו. ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כשתה פניה. טז. ויט אליה אל-הדרך ויאמר הבה-נא אבוא אליך כי לא ידע כי בלתו הוא ותאמר מה-תתן-לי כי תבוא אלי. יז. ויאמר אנכי אשלח גדי-עזים מן-הצאן ותאמר אם-תתן ערבוני עד שלחך. יח. ויאמר מה הערבוני אשר אתן-לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן-לה ויבא אליה ופתה לו. יט. ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה. כ. וישלח יהודה את-גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבוני מיד האשה ולא מצאה. כא. וישאל את-אנשי מקמה לאמר איזה הקדשה הוא בעינים על-הדרך ויאמרו לא-היתה בזה קדשה. כב. וישב אל-יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא-היתה בזה קדשה. כג. ויאמר יהודה תפח-לה פון נהיה לבזו הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה. כד. ויהי פמושלש חדשים ויגד ליהודה לאמר ונתה תמר פלתך וגם הנה הרה לזוננים ויאמר יהודה הוציאוה ותשנף. כה. הוא מוצאת והיא שלחה אל-חמיה לאמר לאיש אשר-אלה לו אנכי הרה ותאמר הרה-נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה. כו. ויבר יהודה ויאמר צדקה ממני כי-על-בן לא-נתתיה לשלה בני ולא-יסף עוד לדעתה. כז. ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה. כח. ויהי בלדתה ויתן-יד ותקח המילדת ותקשר על-ידו שני לאמר זה יצא ראשונה. כט. ויהי פמושיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה-פרכת עליך פרוץ ויקרא שמו פרוץ. ל. ואחר יצא אחיו אשר על-ידו השני ויקרא שמו זרח.

וַיֵּט עַד-אִישׁ עֶדְלָמִי - אוהלו שכן בסמוך לחלקת השדה של איש עדולמי; וְשַׁחַת אֶרְצָה - הפיל לארץ;
וַתַּעֲלֶף - התחפשה, התאפרה; חֲתָמָךְ - חותמת שבה טבוע שמו של האדם; וּפְתִילְךָ - חוט הקושר חותם
לבגד; וּמִטְנֶךָ - על המטה היו חקוקים סימני זיהוי; הַקְדָּשָׁה - זונה; בְּעֵינַיִם עַל-הַדֶּרֶךְ - מקום גלוי לעין; פֶּן נִהְיֶה
לְבוֹז - שלא נתבזה; וְלֹא-יָסֵף עוֹד לְדַעְתָּהּ - לא התקיימו עוד קשרים ביניהם; שְׁנֵי - חוט אדום; מַה-פְּרָצְתָּ
עֲלֶיךָ פְּרִיץ - מה התפרצת לצאת ראשון

תקציר הפרק: דמותה של תמר

- על פי חוק הייבום, כאשר אדם מת בלא בנים חובה על אשת המת להינשא לאחיו של הבעל המת, והילד שייוולד ייחשב כבנו של הבעל המת, כממשיכו וכיורש נכסיו.
- לאחר מות שני בעליה של תמר יהודה חושש שמא בנו השלישי ימות, בדומה לשני אחיו. חשש זה מביא אותו להשלות את תמר ולמנוע ממנה מלקיים את חוק הייבום.
- תמר נוקמת יוזמה נועזת: היא מתחפשת לזונה ובדרכי עורמה גורמת ליהודה לייבם אותה.
- למרות המעשה שעשתה נחשבת תמר לדמות חיובית, שכן לא רק שהתגלתה כנועזת וכאמיצה אלא גם המקרא רומז לגמול שקיבלה בעצם היותה אחת מאמותיו של דוד.

חוק הייבום: דברים כ"ה, פסוקים ה'–י'

ה. כִּי-יָשְׁבוּ אַחִים יָחִידוֹ וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין-לוֹ לֹא-תִהְיֶה אִשְׁתּוֹ הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה יָבֵא עֲלֶיהָ וּלְקַחְתָּהּ לֹאִשָּׁה וַיִּבְמָהּ. ו. וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תִּלְדַּד יָקוּם עַל-שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא-יִמָּחַה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. ז. וְאִם-לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ לְקַחַת אֶת-יִבְמָתוֹ וְעַלְתָּהּ יִבְמָתוֹ הַשְּׂעֵרָה אֶל-הַזִּקְנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יִבְמִי לְהַקִּים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יִבְמִי. ח. וְקָרְאוּ-לוֹ זִקְנֵי-עִירוֹ וְדַבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חִפְצָתִי לְקַחְתָּהּ. ט. וְנָגְשָׁה יִבְמָתוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזִּקְנִים וְחָלְצָה נַעֲלֹ מַעַל רִגְלוֹ וַיִּרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָהּ וְאָמְרָה כִּכָּהֵן עָשָׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יִבְנֶה אֶת-בֵּית אָחִיו. י. וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חָלוּץ הַנָּעַל.

פסוק ה': "כִּי-יָשְׁבוּ אַחִים יָחִידוֹ וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין-לוֹ לֹא תִהְיֶה אִשְׁתּוֹ הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה (=גיסה) יָבֵא עֲלֶיהָ וּלְקַחְתָּהּ לֹאִשָּׁה וַיִּבְמָהּ". על פי חוק הייבום, כאשר אדם מת בלי בנים, נדרשת אשתו האלמנה להינשא לאחיו של בעלה המת והבן שיוולד יישא את שם הבעל המת, זאת כדי להנציח את שמו.

פסוקים ז'-י': טקס החליצה

אם אדם איננו מעוניין לייבם את אשת אחיו, על האלמנה לפנות לזקני העיר ולומר להם: "מֵאֵן יִבְמִי לְהַקִּים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל". תחילה הזקנים נדרשים לנסות לשכנע את האיש: "וְקָרְאוּ-לוֹ זִקְנֵי-עִירוֹ וְדַבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חִפְצָתִי לְקַחְתָּהּ". אם האיש מתמיד בסירובו, על האלמנה לחלוץ את נעלו ולירוק בפניו: "וְנָגְשָׁה יִבְמָתוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזִּקְנִים וְחָלְצָה נַעֲלֹ מַעַל רִגְלוֹ וַיִּרְקָה בְּפָנָיו". מטרת טקס החליצה לבטא את השתחררותה של האלמנה מזיקתה לייבם.

פסוקים א'-י': תמר איננה זוכה בייבום

פסוק א': "וַיְהִי בַעֲתָהּ הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו", המילה "וירד" עשויה לרמוז לביקורת מצד הכותב המקראי על יהודה, שכן נישואיו עם אישה כנענית מבטאים ירידה מוסרית.

פסוק ב': "וַיֵּרָא-שָׁם יְהוּדָה בֶּת-אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחֶהּ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ". מפסוק זה משתמע שיהודה נושא אישה כנענית למרות האיסור שבתורה.

את הביטוי "בת איש כנעני" אפשר לפרש בשני אופנים:

– על פי דברים ז', פסוקים א'-ג', נמצא איסור מפורש על נישואים עם כנענים: "כִּי יִבְיָאֵךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם-רַבִּים מִפְּנֵיךָ הַחַתִּי וְהַגְּרִגְשִׁי וְהָאֲמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גּוֹיִם רַבִּים וְעַצוּמִים מִמֶּנֶּךָ [...] וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתָנֶךָ לֹא-תִתֵּן לְבָנְךָ וּבְתוּלָה-תִקַּח לְבָנְךָ". מכאן משתמע שיהודה חטא בחטא שבין אדם למקום.

– על פי ישעיה כ"ג, פסוק ח', משתמע שכנעני הוא שם נרדף לסוחר ומכאן שיהודה לא חטא אלא נשא לאישה בת סוחר: "אֲשֶׁר סִחְרְיָה שָׂרִים כְּנַעֲנִיָּה נִכְבְּדֵי אָרֶץ".

פסוקים ג'-ו': בת שוע, אשת יהודה, ילדה לו שלושה בנים, אשר בשמותיהם נמצא רמז מדרשי לדמותם ולמעשיהם:

- ער: בשמו נמצא היפוך אותיות למילה רע: "וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה".
- אונן: בשמו נמצא רמז לחטא של הוצאת זרע לבטלה: "וַיִּשְׁחַת אֶרְצָה לְבִלְתִּי יָתֵן-זֶרַע לְאָחִיו".
- שלה: בשמו נרמזת האשליה שהשלה יהודה את תמר, כאשר אמר לה להמתין עד שיגדל שלה. דמיון צלילי לאכזבה שנקשרה בדמותו נמצא במקום הולדתו - כזיב: "וַיִּתְסַף עוֹד וַיִּתְלַד בֶּן וַתִּקְרָא אֹת-שָׁמוֹ שְׁלָה וְהָיָה בְּכִזִּיב בְּלִדְתָהּ אֹתוֹ".

פסוקים ו'-ז': ער נושא את תמר ומת לאחר מכן: "וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעַר בְּכוֹרוֹ וְשָׁמָּה תָמַר. וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּמְתְּחוּ יְהוָה". הכותב המקראי איננו מפרט בחטאו של ער. אולם הביטוי "רע בעיני ה'" יכול ללמד על חטא שבין אדם למקום (=בין אדם לאלוהים).

פסוק ח': לאחר מות ער נדרש אונן לקיים את חוק הייבום: "וַיֵּאמֶר יְהוּדָה לְאוּנָן בֶּן-אֵל-אִשְׁתִּי אַחִיךָ וַיִּבֶם אֹתָהּ וְהָקָם זֶרַע לְאָחִיךָ".

פסוק ט': אונן איננו מקיים את חוק הייבום, מכיוון שידע שהילד שייוולד לא יישא את שמו: "וַיֵּדַע אוּנָן כִּי לֹא לוֹ יְהִיָּה הַזֶּרַע וַיְהִי אִם-בֶּן-אֵל-אִשְׁתִּי אַחִיו וַיִּשְׁחַת אֶרְצָה (את זרעו) לְבִלְתִּי יָתֵן-זֶרַע לְאָחִיו". מכאן נלמד כי אונן חטא בחטא שבין אדם לחברו.

פסוקים י"א-כ"ג: יהודה ותמר

בפסוקים י"א-י"ב נמצא שני היבטים ביחסו של יהודה לתמר: מצד אחד יהודה חוטא כלפי תמר, הוא מאכזב, משלה אותה, ומונע ממנה מלקיים את חוק הייבום: "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתַמָּר פְּלִתוּ שְׁבִי אֶלְמִנָה בֵּית-אָבִיךָ עַד יִגְדַּל שְׁלָה בְנִי". ומנגד, נמצא הסבר למעשהו, שכנראה חשש שתמר היא אישה קטלנית שממיתה את בעליה: "כִּי אָמַר פֶּן יָמוּת גַּם הוּא בְּאֶחָיו". מכאן שיש במעשהו משום חטא ביחסים שבין אדם לחברו.

פסוק י"ד: לאחר זמן מה הבינה תמר שיהודה השלה אותה, ואין הוא מתכוון להשיאה לשלה: "כִּי רָאָתָה כִּי גְדַל שְׁלָה וְהוּא לֹא-נִתְּנָה לּוֹ לְאִשָּׁה". לפיכך נוקטת תמר יוזמה, היא שומעת שיהודה עלה לגזוז את הצאן, היא מתחפשת לזונה כדי לגרום ליהודה לבוא אליה: "וַיִּגְדַּל לְתַמָּר לְאִמּוֹר הִנֵּה חֲמִיךָ עָלָה תִּמְנַתָּה לְגֹזַז צֹאנוּ. וְתִסַּר בְּגָדֶי אֶלְמִנּוּתָה מֵעַלְיָה וְתִכַּסּ בְּצַעֲיָף וְתִתְעַלְּף וְתִשָּׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל דְּרַךְ תִּמְנַתָּה".

חומר למחשבה!

נראה כי עצם ההחלטה של תמר לנקוט פעולה כה דרמטית של התחפשות לזונה יכול לבטא הן את מצבה הנפשי והן את דמותה הנועזת. אולם למרות זאת נראה כי ייתכן שבפני תמר עמדו התלבטויות שונות כגון: חשש שמא אכן בעקבות המעשה שלה היא תוצא לשרפה או לחלופין, חשש שמא המעשה יראה כמעשה רמייה והונאה.

פסוקים י"א, י"ד: נמצא שני היבטים בדמותה של תמר: מצד אחד, תמר פועלת על פי נורמות התקופה ויושבת בבית אביה וממתינה עד שיגדל שלה: "וְתִלְךְ תִּמָּר וְתִשָּׁב בֵּית אָבִיהָ". מצד שני, היא חורגת מהנורמות המקובלות ומתחפשת לזונה: "וְתִסַּר בְּגָדֶי אֶלְמִנּוּתָה מֵעַלְיָה וְתִכַּסּ בְּצַעֲיָף וְתִתְעַלְּף".

פסוקים ט"ו-י"ח: "וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיִּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְתָה פָּנֶיהָ", לכן יהודה מבקש להיות איתה: "וַיֹּאמֶר הֲבֵה-נָא אָבוּא אֵלַיךְ".

תמר מנהלת משא ומתן עם יהודה על התשלום: "וַתֹּאמֶר מַה-תִּתֶּן-לִי כִּי תָבוּא אֵלַי?" יהודה מבטיח תשלום מהצאן: "וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי-עִזִּים מִן-הַצֹּאן".

בתגובה תמר דורשת עירבון עד למתן התשלום: "וַתֹּאמֶר אִם-תִּתֶּן עִרְבוֹן עַד שְׁלַחְךָ".

חפצי העירבון אותם דורשת תמר הם למעשה אמצעי הזיהוי של יהודה:

- "חֲתָמְךָ" - החותם שעליו חקוק השם.
- "פְּתִילְךָ" - החוט שעליו תלוי החותם.
- "מִטְּךָ" - ייתכן שגם על המטה היו חקוקים פרטים מזהים.

נראה כי תמר הניחה כי הריונה הצפוי עתיד לסכן אותה, לכן נקטה מראש אמצעי ביטחון, כאשר דרשה מיהודה את פרטי הזיהוי שלו, שתכליתם לשמש הוכחה בידיה לזהותו האב. נראה כי מעשייה הם ביטוי מובהק להיגד: "סוף מעשה במחשבה תחילה", שכן כבר מתחילת התהליך הבינה שבסופו היא תידרש להוכיח שההיריון מיהודה.

פסוקים כ"ד-ל': תמר יולדת תאומים

פסוק כ"ד: "וַיְהִי כַּמִּשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים", כלומר לאחר שלושה חודשים, "וַיֵּגֵד לַיהוָה לְאָמֹר: זָנְתָה תָמָר בְּלֶתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזַנוּנִים". פשטה שמועה שתמר, שהיתה באותה העת "שומרת יבם", הרתה עקב מעשה זנות.

תגובת יהודה: "הוֹצִיאֶנָּה וְתִשְׁרָף". ביטוי זה משקף את אופייה הפטריארכלי של החברה, שבה אבי המשפחה חורץ וקובע את גורל האישה. יש לציין כי ביטוי זה יכול לשמש כביקורת על יהודה שקבע את דינה של תמר ללא בירור העובדות תחילה.

פסוק כ"ה: "הוּא מוֹצֵאת (להורג) וְהִיא שֹׁלְחָה אֶל חַמְוִיהָ לְאָמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֹהֵי לֹו אָנֹכִי הָרָה וְתֹאמַר הֵךְ - נָא לְמִי הַחֲתָמָת וְהַפְתִּילִים וְהַמְטָה הָאֱלֹהִים".

פסוק כ"ו: תגובת יהודה: יהודה מזהה את חפציו ומצדיק את תמר ואף נותן הסבר למעשייה: "וַיַּבֵּר יְהוָה וַיֹּאמֶר צְדָקָה מְמוּנִי כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיהָ לְשֵׁלָה בְנִי".

הסבר על פי רש"י: תמר לא רצתה להלבין את פני יהודה ברבים: "אמרה: 'אם יודה - יודה מעצמו, ואם לאו - ישרפוני ואל אלבין פניו', מכאן אמרו: נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים". נראה כי פירושו של רש"י, המציג את תמר כמי שהעדיפה את מותה על פני להביך את יהודה ברבים, איננו מתיישב עם האמור במקרא, שממנו נלמד שתמר דווקא כן חשפה אותו: "וְתֹאמַר הֵךְ נָא לְמִי הַחֲתָמָת וְהַפְתִּילִים וְהַמְטָה הָאֱלֹהִים".

פסוקים כ"ז-ל': תמר יולדת תאומים: הראשון שהוציא את ידו - נקשר עליה חוט. אולם מיד התפרץ השני, שנקרא פרץ: "וַיְהִי בְּעֵת לְדָתָהּ וְהִנֵּה תְּאוּמִים בְּבִטְנָהּ. וַיְהִי בְּלִדְתָהּ וַיִּתֵּן יָד וַתִּקַּח הַמַּיְלֶדֶת וַתִּקְשֶׁר עַל יָדוֹ שְׁנֵי לְאָמֹר זֶה יֵצֵא רֵאשִׁינָה. וַיְהִי כַּמִּשְׁיָב יָדוֹ וְהִנֵּה יֵצֵא אַחִיו וְתֹאמַר מַה פְּרָצָת עֲלֶיךָ פֶּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּרֶץ".

נמצא כי במעשייה הביאה תמר הן לגאולתה והן לגאולת שבט יהודה:

- גאולת תמר באה לביטוי בעצם העובדה שיהודה מייבם אותה: "וַיָּבֵא אֱלֹהֵי וְתִהְיֶה לוֹ".
- גאולת שבט יהודה נמצאת בעובדה, שעל פי האמור ברות ד' (פסוקים י"ח-כ"ב), מפרץ, בנה של תמר, עתיד להתפתח שבט יהודה כולו.

ראיות ליחס החיובי כלפי תמר:

- יהודה עצמו מודה בצדיקותה: "וַיֹּאמֶר צְדָקָה מִמֶּנִּי".
- תמר זוכה להיות אחת מאמותיו של דוד.
- תמר סיכנה את חייה למען קיום חוק הייבום והנצחת שם בעלה המת.

מפסוקים י"ד-כ"ה, מצטיירת תמר כאישה אמיצה, מכיוון שפרצה את הגבולות שהיו מקובלים בתקופתה. נמצא מספר ביטויים לאומץ ליבה של תמר:

- תמר נוקטת יוזמה, מתחפשת לזונה, פעולה שבוודאי חיבה אומץ לב: "וַתִּסָּר בְּגָדֵי אֶלְמְנוּתָהּ מֵעֲלֶיהָ וַתִּכַּס בְּצַעֲפִיף וַתִּתְעַלֶּף".
- תמר נוטלת את הסיכון שבהוצאתה לשרפה, ומדבריה לחמיה ניכר ביטחונה העצמי: "הוא מוצאת (להורג) והיא שִׁלְחָה אֶל-חַמִּיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר-אֵלֶּה לּוֹ אֲנִי הָרָה וַתֹּאמֶר הָרָה-נָא לְמִי הַחֲתָמָה וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה".

על פי חז"ל השימוש במילים "הכר נא" רומז לענישת יהודה בהתאם לעיקרון מידה כנגד מידה:

- בבראשית ל"ז הוביל יהודה את רעיון מכירת יוסף והטעה את יעקב לחשוב שבנו מת: "וַיִּשְׁלְחוּ אֶת-כְּתָנֵת הַפְּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל-אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הָרָה נָא הַכְּתָנֵת בְּנֵךְ הוּא אִם לֹא" (פסוק ל"ב).
- בבראשית ל"ח תמר משתמשת בביטוי זהה כדי ליחס את הריונה ליהודה: "הוא מוצאת והיא שִׁלְחָה אֶל-חַמִּיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר-אֵלֶּה לּוֹ אֲנִי הָרָה וַתֹּאמֶר הָרָה-נָא לְמִי הַחֲתָמָה וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה" (פסוק כ"ה).

חומר למחשבה!

ציר מרכזי בסיפור נסב על רעיון ההחפצה. כבר מההתחלה תמר מצטיירת כחפץ בידי יהודה: הוא מורה לבנו, אונן, ללכת לייבם אותה; הוא מורה לה ללכת לבית אביה ולהמתין עד שידגל שלה; הוא זה שגוזר את דינה. אולם נראה שגם תמר נוהגת באותה הגישה כלפי יהודה: היא משתמשת בו כדי להיכנס להיריון; היא מבכיח אותו באמצעות חפציו. סיום הפרק מבטא תיקון מסוים ליחסים, כאשר יהודה מביט בתמר האדם, ומכיר בנסיבות שגרמו לה לעשות את המעשה ואף מצדיק אותה.

